

KILIÇZÂDE HAKKI

lirtir. Ona göre milletlerin hayatına dinlerin yerine fenler, sanatlar ve milliyet fikri hâkim kılınmalıdır. Tesettür kaldırılmalı, kadınlar özgür olmalıdır. 2. *Akvemü's-siyer Münasebetiyle Yusuf Suad Efendi'ye Tahsisan, Softa Efendilere Tâmmen Son Cevab* (İstanbul 1331). Yusuf Suad'ın (Neçuç) *Akvemü's-siyer-Cevab: İctihad Gazetesi'nde Kılıçzâde Hakkı İmzalı Makaleye* (İstanbul 1331) adlı kitabına cevap olarak yayımlanan eserde Kılıçzâde, dünyanın ve insanın milyonlarca yıl süren bir tekâmül neticesinde var olduğunu, İslâm'da bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini ileri sürer, dinin gaye değil vasıta olduğunu savunur. 3. *Peygamberler Dedesi İbrahim* (Kocaeli 1926). Kılıçzâde bu eserinde de dünyanın ve insanın evrim kanunları neticesinde oluştuğunu, hangi alanda olursa olsun ilmi esaslara dayanmayan hiçbir görüşün kıymetinin olmadığını belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Düzceli Yusuf Suad, *Akvemü's-siyer-Cevab: İctihad Gazetesi'nde Kılıçzâde Hakkı İmzalı Makaleye*, İstanbul 1331; Tarık Zafer Tunaya, *Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasi Tefekküründe "Garpcılık" Cereyanı*, İstanbul 1949, s. 37-38; a.mlf., *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960, s. 80-81; a.mlf., *İslâmcılık Akımı*, İstanbul 1991, s. 80; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Eoreleri*, Ankara 1960, s. 361-363, 393, 397; M. Şükrü Haniçoğlu, *Bir Siyasal Düşündür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1981, s. 328-340, 362, 367, 405; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara 1983, II/4, s. 441-443, 446; Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslâm*, İstanbul 1983, s. 107, 147-149; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 235; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1987, s. 25; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992, s. 207; Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyâset* (der. Mümtaz'er Türköne - Tuncay Önder), İstanbul 1992, s. 225; Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı* (doktora tezi, 2000), ISAM Ktp., nr. 74293, tür.yer.

CELAL PEKDOĞAN

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ

(ö. 979/1572)

Ahlâk-ı Alâî adlı eseriyle tanınan Osmanlı âlimi, devlet adamı ve şair.

916'da (1510) Isparta'da doğdu. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan Mirî mahlaslı Emrullah Efendi, dedesi Abdülkadir Hamîdî'dir. Hamîd-î'nin merkezi Isparta'da oturan Abdülkadir Efendi kına kulandığından dolayı ahfadı da Kinalizâde

(Hinnâvizâde) lakabıyla tanınmıştır. Abdülkadir Efendi'nin bir müddet Fâtih Sultan Mehmed'e hocalık yaptığı ve onun çok yakını olduğu, daha sonra bir ara kazaskerlikte bulunduğu, ardından Isparta'ya dönerek orada vefat ettiği söylenirse de İbrahim Kutluk, Abdülkadir Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman devrinde kadılık ve kazaskerlik yaptığını bildirerek Fâtih'in hocası olamayacağıni belirtir (Kinalizâde, neşredeninin girişi, I, 8).

Ali Efendi, ilk öğrenimini Isparta'da yaptıktan sonra İstanbul'a giderek akrabası Kazasker Kadri Efendi'nin nezaretinde tahsiline devam etti. Mahmud Paşa Medresesi müderrisi Mâlûl Emîr Efendi'den, Dâvud Paşa Medresesi müderrisi Sinan Efendi'den, Ali Paşa Medresesi müderrisi Merhaba Efendi'den ders aldıktan sonra Fâtih Medresesi'ne girip orada Kara Sâlih Efendi'den ve devrin meşhur âlimi Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'den istifade etti, ardından da ona mürid oldu (945/1538).

Kinalizâde Ali Efendi'nin müderrisliğe ilk tayini, hocası Çivizâde ile Ebüssuûd Efendi'nin aralarının açık olmasından dolayı biraz zaman aldı (Aksoy, *MÜİFD*, sy. 5-6 [1988], s. 126). 950'de (1543) Edirne Hüsâmiye Medresesi'nde görevlendirildikten sonra 953'te (1546) Bursa Hamza Bey, iki yıl sonra yine Bursa'da Veliyyüddinoğlu Ahmed Paşa, 957'de (1550) Kütahta'da Rüstem Paşa, bir yıl sonra İstanbul'daki Rüstem Paşa, 960'ta (1553) Haseki, üç yıl sonra Sahn-ı Semân, 966 Muharreminde (Ekim 1558) Süleymaniye Medresesi'ne tayin edildi. Ardından Şam (970/1562), Kahire (974/1566), Halep (Zilhicce 974 / Haziran 1567), Bursa, Edirne (Receb 976 / Ocak 1569) ve İstanbul (978/1570) kadılıklarında bulundu. Son olarak Abdülkadir Şeyhî Efendi'nin yerine Anadolu kazaskeri oldu (Muharrem 979 / Haziran 1571). Uhdesinde Anadolu kazaskerliği bulunduğu halde II. Selim'in maiyetinde Edirne meşâtısında muhtemelen bir sefer hazırlığı esnasında nikris hastalığının nüksetmesi neticesinde vefat etti (6 Ramazan 979 / 22 Ocak 1572). Ölümüne, "Elin Hinnâlizâde yudî gör âb-ı hayâtından" ve, "İrthâl eyledi kutb-ı ulemâ" mısralarıyla tarih düşürülen Ali Efendi, İstanbul yolu üzerindeki Seyyid Celâlî Türbesi civarında Nâzır Mezarlığı'na defnedildi. Atâî onu bir yahudi doktorun kasten öldürdüğünü belirtmektedir (*Zeyl-i Şekâik*, I, 168). Uzunçarşılı, Ali Efendi'nin ölümüyle ilgili olarak iki ayrı eserinde diğer kaynaklardan tamamen farklı tarih ve yerler belirtmektedir (*Osmanlı Tarihi*, II, 675; *İl-*

miye Teşkilâtı, s. 234). Tayyib Gökbilgin de kabrinin Lala Şâhin Paşa Mezarlığı'nda bulunduğunu ileri sürmektedir (*DİA*, X, 428). Kaynaklarda hepsi de âlim ve şair olan Hasan Çelebi (meşhur tezkire sahibi; ö. 1012/1604), Mehmed Fehmi Efendi (ö. 1004/1596) ve Hüseyin Fevzi Efendi adlarında oğulları bulunduğu bildirilmektedir (Kinalizâde, II, 779-783; *Sicill-i Osmânî* de oğulları olarak iki ayrı isimden daha bahsedilmektedir; bk. III, 501).

Kaynaklarda Ali Efendi'nin hemen her mevzuda mâlûmat sahibi, bilhassa tefsir, fıkıh, felsefe, riyâziyyât, belâgat ve inşâda önde olduğu belirtilmektedir. Kâtib Çelebi onun hakkında, "Gerçekleri araştırtıp bulan ulu Türk âlimi, dünyaya bir gelenlerdendir" ifadesini kullanmaktadır (*Mizânü'l-hak*, s. 19). Ayrıca fazilet sahibi, güzel ahlâklı, kâmil bir insan olduğu kaydedilmektedir. Üç dilde şiir söylemesi onun Arapça ve Farsça'ya olan vukufunu gösterir. Şiirleri sanatkârane bulunduğu kadar ifadesi serbest, lafızları da son derece sağlam ve yerindedir. Öte yandan Ali Efendi şair Emrî'nin etkisiyle muamma-ya merak sarmış, bu türün edebiyatımıza girmesini ve yayılmasını sağlamıştır (Tarlan, s. 4-5; Kam, I/4 [1332], s. 364). Kaside ve gazel tarzında epeyce şiir yazan Ali Efendi'nin çok sayıda başka manzumesi de vardır (Aksoy, *MÜİFD*, sy. 5-6 [1988], s. 128-144).

Eserleri. A) Türkçe Eserleri. Ahlâk-ı Alâî*. Türkçe yazılmış ahlâk kitapları arasında önemli bir yere sahip olan eserin (Bulak 1248) sadece İstanbul kütüphanelerinde yetmişten fazla nüshası bulunmaktadır. Kaynaklarda Ali Efendi'nin bir divanı olduğu bildirilmekle beraber yazma nüshası tesbit edilememiştir. Sadettin Nüzhet Ergun da onun divanını görmediğini, şiirlerine çeşitli şiir mecmualarında rastlandığını belirtmektedir (*Türk Şairleri*, I, 420). Bunların dışında *Münşeât-ı Kinalizâde* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3300, 3314), *Muammeyât* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4289) ve *Tarih-i Kinalizâde* (Râgıb Paşa Ktp., nr. 984) adlı eserleri de vardır.

B) Arapça Eserleri. 1. el-Es'âf fî ahlâk-ı kâmi'l-evkâf. İstibdâl ve isticarla ilgili fikhî hükümlerden bahsetmektedir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 185; Hacı Mahmud Efendi, nr. 1076). **2. Risâle fi'l-vaqf** (Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 446/9; Âtif Efendi, Ktp., nr. 1778/6). **3. Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl**. Beyzâvi'nin eserinin hâşyesidir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 81; TSMK, III, Ahmed, nr. 1541/47). **4. Ta-**

baĥâtu'l-Hanefiyye. Eserde fakihler dinde, mezhepte ve meselede müctehid olmak üzere üç tabakada değerlendirilmektedir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4662; İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 411). Bu eser Ahmed Neyle tarafından yanlışlıkla Taşköprizâde'ye nisbet edilerek yayımlanmıştır (Musul 1954, 1961). **5. Hâşiye 'ale'd-Dürer**. Molla Hüsrev'in eserinin hâşiyesidir (Bezazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1107, 1115). **6. Hâşiye 'ale'l-Keşşâf**. Zemahşerî'nin meşhur eserine hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 3913; Esad Efendi, nr. 1556/1). **7. Kaşide-i Mülemma'**. Altmış üç beyitlik bir na't olup Hasan Aksoy tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Ali Efendi'nin bunların dışında da hâşiye ve ta'likatları bulunmaktadır (eserlerinin tamamı ve diğer nüshaları için ayrıca bk. Aksoy, *Kınalizâde Ali Çelebi, Hayatı, İlmî Edebî Şahsiyeti Arapça Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Nüshaları*, s. 8-43; *MÜİFD*, sy. 5-6 [1987-1988], s. 129-130).

BİBLİYOGRAFYA :

Âli Mustafa. *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 405^b-406^b; *Kınalizâde, Tezkire*, II, 652-691, 779-783; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 8; Atâî. *Zeyl-i Şekâik*, I, 165-168; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* (nşr. Orhan Şaik Gökyay). İstanbul 1972, s. 19; *Sicill-i Osmânî*, III, 501; Sadeddin Nüzhet Ergun. *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 414-420; Ali Nihad Tarlan. *Divan Edebiyatında Muamma*, İstanbul 1936, s. 4-5; Mehmet Ali Aynî. *Türk Ahlakçıları*, İstanbul 1939, s. 81-87; Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi*, II, 675-677; a.mlf.. *İlmiye Teşkilâtı*, s. 234; Hasan Aksoy. *Kınalizâde Ali Çelebi: Hayatı İlmî Edebî Şahsiyeti Arapça Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Nüshaları* (lisans tezi, 1976), İÜ Ed. Fak.; a.mlf.. "Kınalizâde Ali Çelebi ve Müllemma' Na'tı", *MÜİFD*, sy. 5-6 (1988), s. 125-133; a.mlf.. "Kınalizâde Ali Çelebi", *TDEA*, V, 304-305; Ayşe Sıdika Oktay. *Kınalizâde Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâî* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ferid Kam. "Kınalizâde Ali Çelebi", *DEFM*, 1/4 (1332), s. 357-379; Abdülhak Adnan Adıvar. "Kınalizâde Ali Efendi", *İA*, VI, 709-711; Mehmed Çavuşoğlu. "Kınalizâde", *Eİ²* (İng.), V, 115-116; M. Tayyib Gökbilgin. "Edirne", a.e., X, 428.

HASAN AKSOY

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ

(ö. 1012/1604)

Tezkiretü's-suarâ adlı eseriyle tanınan Osmanlı müellifi, şair.

953'te (1546) Bursa'da doğdu. Babası *Ahlâk-ı Alâî*'nin yazarı, Osmanlı şair ve devlet adamı Kınalizâde Ali Efendi'dir. Büyük dedesi Abdülkadir Hamîdî sakalina

kına yaktığından dolayı soyundan gelen aile de bu adla anılmıştır. Devrinin yüksek kültür ve ilim muhiti içinde yetişen Hasan Çelebi iyi bir öğrenim göyerek Ebûsuûd Efendi'den mülâzım oldu (973/1565-66). Ardından Bursa'da Veliyyüddinoğlu Ahmed Paşa (976/1568-69), Edirne'de Çuhacı Hacı (979/1571) ve iki yıl sonra İstanbul'da Eski İbrâhim Paşa medreselerinde müderrislik yaptı. İki yıllık bir mâzuileyin ardından Kasım Paşa (983/1575), bir yıl sonra Yeni Ali Paşa, ardından Bursa'da Sultâniye (988/1580), iki yıl sonra Sahn-ı Semân'dan birine, 993'te (1585) Yavuz Selim medreselerine ve bir yıl sonra da Süleymaniye'deki "ikinci medrese"ye müderris oldu. Müderrisliklerinin ardından Halep (999/1591), Kahire (1003/1594-95), bir yıl sonra Edirne, arkasından tekrar Kahire (1006/1597-98), bir yıl sonra Bursa, ardından Eyüp (1009/1600-1601), iki yıl sonra da Eski Zağra kadılıklarında bulundu. Mısır'da arpalık olarak verilen Reşid kasabasına yerleşti. Bir müddet sonra aynı yerde vefat etti (12 Şevval 1012 / 14 Mart 1604) ve oraya defnedildi. Edebiyata olan ilgisi yanında fıkıh, kelâm ve tefsir sahalarında da zamanının âlimleri arasında sayılan Hasan Çelebi şairliğinden çok nesirdeki ustalığı ile meşhur olmuştur.

Molla Hüsrev'in *ed-Dürer ve'l-gürer*'ine hâşiye yazdığı bildirilen Hasan Çelebi'nin bir divanı bulunmamakta, şiirlerine çeşitli mecmualarda rastlanmaktadır. Asıl şöhretini ise *Tezkiretü's-suarâ*'sı ile elde etmiştir. *Kınalizâde Hasan Çelebi Tezkiresi* olarak da anılan eser, Anadolu sahası Türk tezkireciliğinin beşinci örneği olup ele aldığı şair sayısı bakımından ikinci sırada yer alır. Müellifin III. Murad zamanında 994'te (1586) tamamladığı ve hocası Sâdeddin Efendi'ye (Hoca Sâdeddin) ithaf ettiği tezkirede nüshalara göre farklılıklar olmakla birlikte 600 civarında şair ve altı padişah ele alınmıştır (Kınalizâde, neşredenin girişi, I, 19). Başta zamanın padişahı III. Murad ile Hoca Sâdeddin'in anlatıldığı eser üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm şair padişahlara (II. Murad, Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid, I. Selim, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim), ikinci bölüm şehzâdelere (Sultan Korkut, Sultan Cem, Sultan Mustafa, Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid) ayrılmış, üçüncü bölümde şairler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Hasan Çelebi tezkiresinde ağıdalı bir dil kullanmış ve bu şekilde inşadaki kabiliyetini gösterme imkânı bulmuştur. Dilinin sadeliğinden dolayı Latîfî'yi eleştiren Ha-

san Çelebi, Âşık Çelebi'ye göre daha isabetli görüşler belirtmiş, şairleri anlatırken onların sanattaki seviyelerine uygun bir üslûp kullanmayı başarmıştır. Çok geniş bir kültür çevresinde yetişmiş olmasından dolayı bilhassa kendi zamanında yaşayan şairler hakkında başka yerlerde bulunamayacak değerli bilgiler vermiştir. Yakınları hakkında tarafsız kalamayan Hasan Çelebi bilhassa babası Ali Çelebi'yi aşırı derecede övmüş, kardeşlerini de aynı şekilde ele almıştır. Edebiyat tarihi araştırmacılarının önemli kaynaklarından biri olan *Tezkiretü's-suarâ* döneminde çokça tanınmış ve yayılmıştır. Sadece İstanbul kütüphanelerinde altmış civarında yazma nüshası bulunan eser İbrahim Kutluk tarafından edisyon kritiği yapılarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (Ankara 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Latîfî. *Tezkire*, s. 131; Âli Mustafa. *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 474^a; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen). Ankara 1994, s. 313; Kınalizâde. *Tezkire*, neşredenin girişi, I, 7-34; Atâî. *Zeyl-i Şekâik*, II, 491; Riyâzî. *Riyâzü's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 54^a; Rızâ. *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 243, vr. 15^a; Gibb. *HOP*, III, 19; Agâh Sırrı Levend. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 280; Cahit Baltacı. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 524; a.mlf.. "Hasan Çelebi, Kınalizâde", *TDEA*, IV, 130-131; Theodor Menzel. "Kınalizâde", *İA*, VI, 711; Mehmed Çavuşoğlu. "Kınalizâde", *Eİ²* (İng.), V, 116.

MUSTAFA İSEN

KINIK

Selçuklu hânedanının mensup olduğu Oğuz boyu.

Kâşgarlı Mahmud Oğuz boyları listesinde ilk sırada yer verdiği, damgasını gösterdiği Kınıklar'ı çağının sultanlarının boyu olarak belirtir (*Divânü'lugâti't-Türk*, I, 55). Fahreddin Mübârek Şah'ın *Târîh*'indeki (s. 47) Türk toplulukları listesinde ise Kınıklar'ın adı harekelenmiş şekilde yer alır. Reşidüddin Fazlullah'ın eserindeki tam ve ayrıntılı liste, aynı zamanda Oğuz boylarının İslâmiyet'ten önce Yavkuylar devrinde sahip oldukları siyasî ve içtimâî mevkilerine göre tertip edilmiş görünüyor. Bu listede Kınık boyuna listenin sonunda yirmi dördüncü sırada yer verilmiş, İgdir, Büğdüz ve Yıva boylarıyla birlikte Deniz Han'ın oğulları arasında gösterilmiştir. Ayrıca burada Kınık'ın "her yerde yüce" mânasını taşıdığı, ülüşünün "aşığlı" (koyunun but kısmı) ve onkunu-